

Ranka Jeknić*

Pregledni znanstveni rad

UDK 305-056.26(497.5)"2007/2024"

DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/34135>

Rad primljen: 7. prosinca 2024.

Rad prihvaćen: 24. veljače 2025.

OSOBE S INVALIDITETOM U SUVREMENOM HRVATSKOM DRUŠTVU –TEMATSKA ANALIZA**

Sažetak: Polazeći od isticanja „modela ljudskih prava“ kao najnovijeg pristupa invaliditetu te prikazivanja različitih tema i pristupa koji se analiziraju u okviru suvremene sociologije invaliditeta, cilj je rada doprinijeti stjecanju uvida u položaj i probleme osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu. Koristeći se polusustavnim pregledom literature te tematskom analizom prikupljenih radova, ukupno je analizirano 25 znanstvenih radova objavljenih u pet hrvatskih znanstvenih časopisa, u razdoblju od 2007. do 2024. U radu se opisuje sedam tematskih cjelina koje su utvrđene analizom: životni standard i socijalna zaštita, rad i zaposlenost, obrazovanje, neovisno življenje, samopercepcija, stavovi i iskustva roditelja djece s teškoćama u razvoju te stavovi građana Hrvatske o osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama razvoja. Na temelju provedene analize istaknuti su neki zaključci o položaju i problemima, kao i preprekama s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju u ostvarivanju svojih prava u suvremenom hrvatskom društvu. Naime, iako međunarodna Konvencija o osobama s invaliditetom navedena prava jamči i obvezuje državu na njihovu provedbu, može se zaključiti o izostanku pune provedbe Konvencije u praksi te potrebi sustavnog rada na ostvarivanju prava osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu, kao i podizanju razine svijesti i znanja građana te poticanju socijalnog uključivanja i interakcija radi izgradnje pravednijeg, ravnopravnijeg i inkluzivnijeg društva.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, sociologija invaliditeta, model ljudskih prava, pregled literature, tematska analiza, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

* Dr. sc. Ranka Jeknić, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Domovinskog rata 8, 21 000 Split, E-adresa: ranka.jeknic@pravst.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8503-3634>.

** Rad je nastao u okviru znanstveno-istraživačkog projekta „Ljudska prava u suvremenom hrvatskom društvu: sociološka analiza“ Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

1. UVOD

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije iz 2022. „oko 1,3 bilijuna ljudi, odnosno oko 16 % svjetske populacije čine osobe s invaliditetom“,¹ dok prema podacima Europske komisije „oko 100 milijuna osoba u EU-u živi s nekim oblikom invaliditeta“. ² Zbog učestalosti osoba s invaliditetom u općoj populaciji, možemo se složiti s tvrdnjom prema kojoj kada progovaramo o osobama s invaliditetom zapravo govorimo „o najbrojnijoj svjetskoj manjini“. ³ Položaj se te populacije mijenjao kroz povijest, međutim od 90-ih godina 20. stoljeća razvijaju se različite inicijative za prava osoba s invaliditetom te dolazi do porasta međunarodnih pravnih izvora kojima se promiče priznavanje i poštovanje prava, sposobnosti i dostojanstva osoba s invaliditetom. ⁴ U tom smislu posebno mjesto zauzima Konvencija o pravima osoba s invaliditetom iz 2006. (dalje u radu Konvencija) koja je utjecala na izgradnju „modela ljudskih prava“ kao najnovijeg pristupa invaliditetu te predstavlja osnovu za ostvarivanje „svih prava i obveza osoba s invaliditetom koje ona promovira i jamči“. ⁵ Navedeni model obilježavaju sljedeće karakteristike: promoviranje ljudskih prava „na način da oštećenje ne smije kočiti realizaciju prava pojedinaca“; oštećenje se tretira kao sastavni „dio ljudske raznolikosti“; naglašava „probleme vezane uz problematiku identiteta“ osoba s invaliditetom; potiče „ostvarivanje socijalne pravde“ itd. ⁶ Nadalje, osobe s invaliditetom nisu homogena grupa te među njima postoje razlike s obzirom na „spol, dob, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, religiju, rasu, etnicitet, ekonomsku situaciju itd.“, ⁷ kao i „sposobnosti, socijalne i obiteljske okolnosti“ te drugi činitelji. ⁸ Prema podacima Europske komisije, samo polovina od ukupnog broja osoba s invaliditetom u EU-u je zaposlena; riziku od siromaštva i socijalne isključenosti izložena je trećina osoba s invaliditetom u EU (28,4 %), dok se polovina od ukupnog broja osoba s invaliditetom u EU-u (52 %) osjeća diskriminirano. ⁹ Ipak, nisu sve osobe s invaliditetom u podjednako nepovoljnom položaju, odnosno „žene, djeca i stariji ljudi“ češće su izloženi „diskriminaciji, ograničenom pristupu zdravstvenoj zaštiti i povećanim oblicima nasilja“; osobe s invaliditetom „u ruralnim ili udaljenijim područjima“ imaju „znatno smanjen pristup uslugama i podršci u usporedbi s osobama s invaliditetom koje žive u urbanim područjima“; osobe s invaliditetom koje su nezaposlene ili umirovljene u nepovoljnijem su položaju od zaposlenih osoba s invaliditetom itd. ¹⁰ Prema studiji Međunarodne organizacije rada iz 2024., osobe s invaliditetom u radno aktivnoj dobi nalaze se u nepovoljnijem položaju na tržištu rada od ostalih osoba te je manje vjerojatno

1 WHO, *Global Report on Health Equity for Persons with Disabilities* (2022) 3 <<https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600>> pristupljeno 3. rujna 2024.

2 Europska komisija, *Osobe s invaliditetom* (2024) <<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137&langId=hr>> pristupljeno 3. rujna 2024.

3 Marko Marinić, 'Jesu li osobe s invaliditetom „invalidi“? Pitanje konceptualne naravi, ali i potreba izjednačavanja mogućnosti' (2008) 17(1–2) Društvena istraživanja 205.

4 Zdravka Leutar i Marko Buljevac, *Osobe s invaliditetom u društvu* (Biblioteka socijalnog rada 2020) 21.

5 *Ibid.*, 42.

6 *Ibid.*

7 WHO (n 1) 4.

8 Zdravka Leutar, Ana Štambuk i Silvia Rusac, 'Socijalna politika i kvaliteta života starijih osoba s tjelesnim invaliditetom' (2007) 14(3–4) Revija za socijalnu politiku 327.–328.

9 Europska komisija (n 2).

10 WHO (n 1) 4.

da će uopće sudjelovati na tržištu rada, a kada sudjeluju „suočavaju se s višim stopama nezaposlenosti, vjerojatnije je da će biti samozaposlene i imaju tendenciju zarađivati niže plaće“.¹¹

Zastupljenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj u skladu je s navedenim procjenama, odnosno prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, 2023. godine u Hrvatskoj je živjelo „657.791 osoba s invaliditetom od čega su 369.242 muškog spola (56,1 %) i 288.549 ženskog spola (43,9 %)“, odnosno 17 % od ukupnog stanovništva RH.¹² U odnosu na dobnu strukturu 47,6 % u dobnjoj je skupini 65+, 41,2 % u radno-aktivnoj je dobnjoj skupini (od 20 do 64 godine), dok je u skupini djece i mladih (od 0 do 19 godina) 11,1 % osoba s invaliditetom.¹³ O tome kakav je njihov položaj u suvremenom hrvatskom društvu, bit će više riječi u nastavku rada. Naime, glavni je cilj rada na temelju pregleda literature, tematske analize i opisa zaključaka znanstvenih radova objavljenih u razdoblju od 2007. do 2024., doprinijeti stjecanju uvida u položaj i probleme osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu. Na temelju analize pregledanih znanstvenih radova, sljedeći je cilj doprinijeti stjecanju uvida u primjenu Konvencije u hrvatskom društvu, odnosno isticanju problema i prepreka s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju pri ostvarivanju svojih prava u suvremenom hrvatskom društvu.

U tom smislu, posebni ciljevi rada se odnose na

- 1) identificiranje i deskripciju tema koje su zastupljene u pregledanim znanstvenim radovima
- 2) sažimanje istraživačkih nalaza i zaključaka u vezi s primjenom Konvencije u hrvatskom društvu, s naglaskom na ostvarivanje prava koja su Konvencijom zajamčena (čl. 10. do 30.), a prikazuju se u pregledanim i analiziranim znanstvenim radovima¹⁴
- 3) sažimanje istraživačkih nalaza i zaključaka kad su posrijedi prikazi rezultata istraživanja o stavovima građana Hrvatske o djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom, što je povezano s primjenom i provedbom članka 8. Konvencije, a prikazuje se u pregledanim i analiziranim znanstvenim radovima.¹⁵

U nastavku, rad je podijeljen na četiri dijela. U prvom dijelu rada ukratko se prikazuju različite teme i pristupi invaliditetu kao društvenoj pojavi u okviru opće sociologije i sociologije invaliditeta kao posebne sociologije. U drugom dijelu rada opisuje se odabir i pregled litera-

11 Sevan Ananian i Giulia DellaFerrera, *A study on the employment and wage outcomes of people with disabilities* (International Labour Organization, 2024) 1 <https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-08/WP124_web.pdf> pristupljeno 4. rujna 2024.

12 Tomislav Benjak, *Izješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj* (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2023) 5 <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2024/04/Bilten_-_osobe_s_invaliditetom_2023.pdf> pristupljeno 4. rujna 2024.

13 *Ibid.*

14 Konvencijom su zajamčena sljedeća ljudska prava: članak 10. „Pravo na život“; članak 11. „Rizične situacije i humanitarna krizna stanja“; članak 12. „Jednakost pred zakonom“; članak 13. „Pristup pravosuđu“; članak 14. „Osobna sloboda i sigurnost“; članak 15. „Sloboda od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja“; članak 16. „Sloboda od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja“; članak 17. „Zaštita osobnog integriteta osobe“; članak 18. „Sloboda kretanja i državljanstvo“; članak 19. „Neovisno življenje i uključenost u zajednicu“; članak 20. „Osobna pokretljivost“; članak 21. „Sloboda izražavanja i mišljenja te pristup informacijama“; članak 22. „Poštivanje privatnosti“; članak 23. „Poštivanje doma i obitelji“; članak 24. „Obrazovanje“; članak 25. „Zdravlje“; članak 26. „Osposobljavanje i rehabilitacija“; članak 27. „Rad i zapošljavanje“; članak 28. „Primjereni životni standard i socijalna zaštita“; članak 29. „Sudjelovanje u političkom i javnom životu“ i članak 30. „Sudjelovanje u kulturnom životu, rekreaciji, raznodni i športu“. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine, broj 6/2007-80) (HR).

15 Članak 8. Konvencije pod naslovom „Podizanje svijesti“ odnosi se na obvezu država potpisnica da usvoje i provode mjere kojima će se utjecati na podizanje „razine svijesti u svim segmentima društva“ u „svezi s osobama s invaliditetom, kao i promicati poštivanje njihovih prava i dostojanstva“; boriti „protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka prema osobama s invaliditetom“, te promicati „svijest o sposobnostima i doprinosu osoba s invaliditetom“. *Ibid.*

ture, odnosno časopisa i znanstvenih radova na temelju kojih je provedena tematska analiza izložena u trećem dijelu rada. U zaključnom, četvrtom dijelu rada, sintetiziraju se zaključci provedene tematske analize te dovode u vezu s istraživačkim ciljevima postavljenim u uvodnom dijelu rada.

2. SOCIOLOGIJA I INVALIDITET – TEME I PRISTUPI

Iako su osobe s invaliditetom „najbrojnija svjetska manjina“, invaliditetu je kao temi unutar sociologije posvećeno „vrlo malo pozornosti“ u usporedbi s analiziranjem problematike ljudskih prava i društvenih nejednakosti ostalih manjinskih grupa u društvima.¹⁶ Naime, unutar klasičnih i suvremenih socioloških teorija, kao i općenito sociologije kao znanosti o društvu, invaliditet je kao tema i koncept marginaliziran¹⁷ te se njegovo analiziranje uglavnom ne vezuje uz opću sociologiju i njezine osnovne pojmovne kategorije, već se analizira unutar posebnih sociologija poput medicinske sociologije, sociologije zdravlja i bolesti te sociologije tijela.¹⁸ Štoviše, prema istim autorima, „marginalizacija invalidnosti i studija o invalidnosti nije prisutna samo unutar sociologije, već i u okviru cjelokupnog diskursa marginalnosti“ koji je od 60-ih godina 20. stoljeća progovarao o različitim marginaliziranim i ranjivim skupinama u društvu (seksualne manjine, etičke manjine, žene, mladi i sl.), izostavljajući osobe s invaliditetom sve do 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća.¹⁹ Otada se intenzivnije razvijaju i posebne sociologije poput sociologije invaliditeta, kritičkog pristupa studijama invaliditeta i sl., a s kulturnim zaokretom razvijaju se i različiti postmoderni i poststrukturalni pristupi i modeli koji istražuju i analiziraju iskustva osoba s invaliditetom, uključujući različite aspekte poput „višestrukih identiteta, tijela, oštećenja“, predstavljanja invalidnosti i kritičke analize diskursa u javnim medijima, literaturi itd.²⁰ Osim tih tema, u okviru suvremene sociologije invaliditeta kritički se propituju binarne opozicije poput „um versus tijelo, neovisnost versus ovisnost, individua versus društvo, oštećenje versus invalidnost“, privatno kao sastavni dio javnog i političkog, istost ili sličnost i različitost itd., iako nisu napuštene ni tzv. tradicionalne makrosociološke teme poput jednakosti, analize društvene i materijalne strukture, siromaštva i socijalnog isključenja,²¹ diskriminacije osoba s invaliditetom u obrazovanju, zapošljavanju, kritike „individualizma, konkurentnog slobodnog poduzetništva i konzumerizma“, odnosno tretiranja invalidnosti kao društvenog problema u okviru neoliberalnog i socijaldarvinističkog diskursa itd.²² Pa ipak, unatoč razvoju različitih posebnih sociologija, problematika invaliditeta i društva i dalje je na marginama suvremenih

16 Jean M Lynch, 'Disability and Society, u: Brunnsma D L, Iyall Smith K E i Gran B K (ed.), *Handbook of Sociology and Human Rights* (Routledge New York 2012) 107.

17 Mike Oliver, 'A sociology of disability or a disablist sociology?' u Barton L (ed.), *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* (Taylor & Francis Group 2014) 19.

18 Russell Peter Shuttleworth i Helen Meekosha, 'The Sociological Imaginary and Disability Enquiry in Late Modernity' (2013) 39(3) *Critical Sociology* 350.

19 *Ibid.*, 353.

20 *Ibid.*, 359.

21 *Ibid.*, 360.

22 Colin Barnes, 'Theories of disability and the origins of oppression of disabled people in western society' u: Barton L (ed.), *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* (Taylor & Francis Group 2014) 45.

socioloških teorija te Shuttlesworth i Meekosha zaključuju da je sadašnja sociologija „eurocentrična, zapadna i isključujuća prema onima koji su na margini“.²³ Ili kraće, isključujuća prema onima koji su već isključeni, što zapravo zrcali svakodnevnu marginalizaciju osoba s invaliditetom u tim društvima.²⁴ Kao ilustraciju za navedena isključivanja mogu se navesti primjeri dva-ju najpoznatijih europskih sveučilišnih udžbenika iz osnovnih pojmova sociologije: udžbenik Anthonyja Giddensa „Sociologija“ (četvrto izdanje iz 2001.) i udžbenik Michaela Haralambosa i Martina Holborna „Sociologija: teme i perspektive“ (peto izdanje iz 2000.). U njima invaliditet kao tema nije pronašao mjesto u zasebnom poglavlju (iako su se poglavlja i teme dopunjavale i mijenjale od njihovih prvih izdanja), već se mogu pronaći informacije uz primjere o siromaštvu, isključenju i marginalizaciji osoba s invaliditetom te diskriminaciji osoba s invaliditetom na tržištu rada,²⁵ uz primjere o utjecaju medija na društveni položaj različitih društvenih skupina, unutar kojih se navode i osobe s invaliditetom²⁶ te stereotipno prikazivanje osoba s invaliditetom u medijima i utjecaj takvih medijskih poruka na publiku.²⁷ Giddensov pak udžbenik „Sociologija“ iz 2001. invaliditet spominje unutar poglavlja o „sociologiji tijela: zdravlju, bolesti i starenju“, i to u okviru primjera bolesti i invaliditeta kao „životnog iskustva“, odnosno iskustava socijalnih interakcija „za kronično bolesne ili osobe s invaliditetom“,²⁸ dok sam pojam invaliditeta nije pronašao mjesto niti u glosariju, niti u kazalu koji su priloženi na kraju udžbenika. Iz navedenog se može zaključiti da opći udžbenici iz sociologije nisu u potpunosti ignorirali problematiku invaliditeta, ali navedenoj problematici ipak nisu namijenili zasebno mjesto ili poglavlja u okviru socioloških tema i perspektiva.²⁹ Ipak, iako su klasične sociološke teorije pokazivale malo interesa za problematiku invaliditeta te se tada prihvaćao tradicionalni „medicinsko/ esencijalistički/ individualistički model“ invaliditeta,³⁰ suvremene sociološke analize, kao i razvoj sociologije invaliditeta, posljednjih su desetljeća utjecale na porast znanstvenih spoznaja o različitim životnim iskustvima, kao i problemima osoba s invaliditetom te se invaliditet istražuje na „individualnoj razini, na razini politike/politika, kao i na razini cjelokupnog društva“.³¹ Pri tome se sociološke analize usmjeravaju na poštovanje ljudskih prava, diskriminaciju, stereotipe, predrasude, „odnose moći, socijalnu pravdu, jednakost, građanstvo, participativnu demokraciju“ itd.³² Prikaz povijesnog pregleda razvoja sociologije invaliditeta nadilazi prostor ovog rada, ali treba istaknuti postojanje vrlo različitih teorija koje se „u suvremenim svjetskim istraživanjima vežu uz razumijevanje invaliditeta kao društvene pojave“.³³ To su pozitivizam, funkcionalizam, interpretativizam, socijalni konstruktivizam, simbolički interakcionizam, kritička teorija, radikalni humanizam, klasična i modificirana teorija etiketiranja, teorija socijalnog iden-

23 Shuttlesworth i Meekosha (n 18) 362.

24 *Ibid.*

25 Michael Haralambos i Martin Holborn, *Sociologija: teme i perspektive* (5. englesko izdanje, Golden marketing 2002) 314.

26 *Ibid.*, 950.–951.

27 *Ibid.*, 956.–962.

28 Anthony Giddens, *Sociologija* (4. englesko izdanje, NZ Globus 2007) 161.

29 Len Barton, 'Sociology and disability: some emerging issues' u: Barton L. (ed.), *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* (Taylor & Francis Group 2014); Oliver M (n 17); Shuttlesworth R i Meekosha H (n 18).

30 Lynch (n 16) 107.

31 Barton (n 29) 14.

32 *Ibid.*, 9.

33 Leutar i Buljevac (n 4) 31.

titeta i konstrukcionizam.³⁴ Osim toga, istaknut ćemo tri osnovne razine u vezi s izgradnjom socioloških teorija o invaliditetu: prva je ontološka razina koja odgovara na pitanje o prirodi ili naravi invaliditeta, a način za bolje razumijevanje i odgovaranje na takvo pitanje omogućavaju klasične sociološke teorije poput funkcionalizma i interakcionizma, odnosno suvremene teorije postmodernizma i socio-ekonomsko-politički pristupi; druga je epistemološka razina koja odgovara na pitanje o uzrocima invaliditeta, a način za bolje razumijevanje i odgovaranje na takvo pitanje omogućavaju sociološke teorije srednjeg dometa koje su se ranije bavile problematikom devijantnosti, stigme, uloge bolesnika i prilagodbama, a suvremeni pristupi naglasak stavljaju na individualna prava, integraciju, inkluziju, društvenu prilagodbu te kolektivno i individualno osnaživanje; treća je iskustvena razina koja odgovara na pitanje kakav je to osjećaj biti osoba s invaliditetom, a način za bolje razumijevanje i odgovaranje na takvo pitanje omogućava primjena kvantitativnih i kvalitativnih metoda prikupljanja podataka, znanstvenih spoznaja i dubljih uvida o samopercepciji, stavovima i životnim iskustvima osoba s invaliditetom.³⁵

3. OPIS ODABIRA LITERATURE (ČASOPISA I ZNANSTVENIH RADOVA)

U radu se prikazuju i analiziraju znanstveni radovi objavljeni u razdoblju od 2007. do 2024. godine u renomiranim hrvatskim znanstvenim časopisima, koristeći se metodologijom polu-sustavnog pregleda literature te metodom tematske analize prikupljenih radova.³⁶ Prednosti su korištenja navedene metodologije i metode u prikupljanju i analiziranju relevantnih znanstvenih spoznaja i empirijskih podataka te utvrđivanju i deskripciji tema, problema i pristupa, kao i sintetiziranju zaključaka.³⁷ U obradi prikupljenih znanstvenih radova i podataka korištena je tematska analiza koja se sastoji od upoznavanja s prikupljenim podacima, njihova iščitavanja, konstruiranja i definiranja zajedničkih tema, njihova provjeravanja te završnog imenovanja tema,³⁸ a prednost je njezina korištenja u deskripciji, sažimanju prikupljenih podataka i njihovoj interpretaciji te prikladnosti za informiranje i praćenje primjene političkih, pravnih i strateških dokumenata.³⁹ Za potrebe ovog rada identificirani su svi znanstveni radovi objavljeni u šest renomiranih hrvatskih znanstvenih časopisa, i to od 2007. do 2024., a koji se odnose na temu ovog rada. U definiranju vremenskog okvira kao početna godina uzeta je 2007. jer je riječ o godini kada je u Hrvatskoj ratificirana Konvencija, a zaključno su analizirani svi radovi objavljeni do kolovoza 2024. Odabrani su hrvatski znanstveni časopisi iz područja društvenih znanosti koji su, prema Portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa (Hrčak), u vrijeme provedbe analize bili aktivni, kontinuirano djeluju posljednjih dvadeset godina, zastupljeni su u bazama podataka WoSCC ili Scopus te pokrivaju područje društvenih znanosti,

34 *Ibid.*, 31.–34.

35 Oliver (n 17) 30.–32.

36 Hannah Snyder, 'Literature review as a research methodology: An overview and guidelines' (2019) 104 *Journal of business research*, 335.

37 *Ibid.*

38 Virginia Braun i Victoria Clarke, 'Using thematic analysis in psychology' (2006) 3(2) *Qualitative Research in Psychology* 108.–109.

39 *Ibid.*, 110.

polje sociologija, odnosno časopisi za koje se na temelju tih parametara može pretpostaviti da su relevantni za objavljivanje znanstvenih radova iz sociologije i srodnih disciplina te doprinose boljem razumijevanju tema relevantnih za hrvatsko društvo. To su sljedećih šest znanstvenih časopisa: „Revija za sociologiju“, „Socijalna ekologija“, „Društvena istraživanja“, „Sociologija i prostor“, „Migracijske i etničke teme“ te „Revija za socijalnu politiku“. Od svih znanstvenih radova objavljenih u navedenim časopisima u razdoblju od 2007. do 2024. izdvojeni su znanstveni radovi koji su u naslovu, sažetku ili ključnim riječima spomenuli pojam „osobe s invaliditetom“, „invaliditet“, i „djeca s teškoćama u razvoju“. To je rezultiralo sljedećim popisom objavljenih radova: tri (3) rada objavljena su u časopisu „Revija za sociologiju“, četiri (4) rada objavljena su u časopisu „Socijalna ekologija“, sedam (7) radova objavljeno je u časopisu „Društvena istraživanja“, jedan (1) rad je objavljen u časopisu „Sociologija i prostor“, nijedan rad nije objavljen u časopisu „Migracijske i etničke teme“ te je trinaest (13) radova objavljeno u časopisu „Revija za socijalnu politiku“, odnosno u promatranom razdoblju objavljeno je ukupno 27 znanstvenih radova. Iz daljnje analize isključena su dva rada koji se ne odnose na hrvatsko društvo i časopis unutar kojeg u promatranom razdoblju nije objavljen nijedan rad na temu osoba s invaliditetom,⁴⁰ te je ukupno analizirano 25 znanstvenih radova objavljenih u pet hrvatskih znanstvenih časopisa. Znanstveni radovi iščitani su i analizirani s obzirom na sljedeće kategorije: dominantna tema, odnosno tematska cjelina rada; prava koja su Konvencijom zajamčena osobama s invaliditetom, a spominju se u radu; javno mišljenje i stavovi građana Hrvatske o djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom. U tom smislu, mogu se istaknuti i neka ograničenja ili kritike. Prvo, iako je svaki rad u analizi klasificiran prema dominantnoj temi koju obrađuje, mogu se uočiti neka preklapanja tema (posebno kod opisa životnog standarda i socijalne zaštite te rada i zaposlenosti), ali se to nastojalo riješiti jasnim nabranjem i razlikovanjem radova koji se opisuju u pojedinim cjelinama. Druga kritika može se uputiti izboru od pet znanstvenih časopisa (a ne više znanstvenih časopisa iz područja društvenih znanosti). Ipak, s obzirom na širinu opsega takvog istraživanja koji bi obuhvatio sve hrvatske znanstvene časopise iz polja društvenih znanosti, odluka o ograničenom broju časopisa, ali u duljem vremenskom okviru, donesena je s obzirom na ostvarivanje ciljeva analize, odnosno pregled, stjecanje i analizu relevantnih znanstvenih spoznaja o osobama s invaliditetom u suvremenom hrvatskom društvu. Zbog tog razloga izbor časopisa vođen je kriterijem objavljivanja radova iz područja društvenih znanosti, a posebno sociologije. Nekom sljedećom analizom trebalo bi provesti sustavan pregled literature; obuhvatiti više znanstvenih časopisa iz područja društvenih znanosti u Hrvatskoj (npr. posebno pravnih znanosti kada govorimo o primjeni Konvencije u praksi), a komparativnom analizom trebalo bi uključiti i međunarodne visoko rangirane sociološke časopise, što bi omogućilo daljnje usporedbe i analize. Ipak, za potrebe ovog rada, pregled i tematska analiza 25 znanstvenih radova koji su objavljeni u pet hrvatskih časopisa, u razdoblju od 2007. do 2024., rezultirala je identificiranjem sljedećih sedam tematskih cjelina: životni standard i socijalna zaštita, rad i zaposlenost, obrazovanje, neovisno življenje, samopercepcija, stavovi i iskustva roditelja djece s teškoćama u razvoju te stavovi građana Hrvatske o osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju. Njihova deskripcija bit će izložena u sljedećem poglavlju rada, a potom će se, na temelju provedene tematske

40 Iz analize je isključen časopis „Migracijske i etničke teme“ jer u promatranom razdoblju nije objavljen nijedan znanstveni rad koji se odnosio na analiziranu problematiku; isključen je znanstveni rad koji se odnosi na Španjolsku: Belén Díaz Díaz, 'Economic Impact of Ageing and Disabled Population Care Centres in Spain: Valuation for the Region of Cantabria' (2012) 19(2), Revija za socijalnu politiku, 155. te znanstveni rad koji se odnosi na Sloveniju: Ružica Boškic, Tjaša Žakelj i Živa Humer, 'Everyday Life of Disabled Persons in Slovenia: The Case of Family Life and Leisure Time' (2008) 39(4) Revija za sociologiju, 251.

analize, istaknuti neki zaključci o položaju i problemima, kao i preprekama s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju u ostvarivanju svojih prava u suvremenom hrvatskom društvu.

4. TEMATSKA ANALIZA LITERATURE

4.1. ŽIVOTNI STANDARD I SOCIJALNA ZAŠTITA

Uvid u životni standard, zadovoljstvo ekonomskom situacijom, socijalnom podrškom i kvalitetom života osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu omogućava nam sedam znanstvenih radova.⁴¹ Kad je posrijedi ekonomska situacija prvo ćemo istaknuti podatke koji su prikupljeni na temelju kvantitativnog istraživanja provedenog 2003., na prigodnom uzorku od 468 osoba s invaliditetom iz cijele Hrvatske.⁴² Naime, „41,7 % ispitanika smatra da su njihove materijalne prilike loše“ i da im je životni standard „ispod prosjeka većine“ drugih građana Hrvatske, dok njih 49,2 % smatra da su osrednje, kao i kod većine drugih građana.⁴³ Kao pokazatelj materijalnih prilika ispitanika ističe se i podatak prema kojem njih čak 58,8 % „jedva spaja kraj s krajem iz mjeseca u mjesec“ (među njima je 60 % nezaposlenih, ali i čak 40 % zaposlenih), dok 35,3 % ispitanika ima „dovoljno novca za podmirenje svojih troškova“ (polovica zaposlenih i 30 % nezaposlenih).⁴⁴ Osim o lošim materijalnim prilikama, navedeni podaci govore o niskim primanjima zaposlenih osoba s invaliditetom, odnosno njihovu zapošljavanju na slabije plaćenim poslovima, što je ujedno i uvid u njihov položaj na tržištu rada. Slični podaci o lošoj materijalnoj situaciji dobiveni su i kvantitativnim istraživanjem iz 2006., na uzorku od 397 osoba s invaliditetom iz grada Zagreba i njegove okolice.⁴⁵ Pri procjeni zadovoljstva ekonomskom situacijom, više od 45 % ispitanika opredijelilo se za odgovor prema kojem nisu zadovoljni trenutačnom ekonomskom situacijom, dok se trećina njih opredijelila za neutralnu opciju odgovora.⁴⁶ U nastojanju dodatne provjere percepcije ekonomske situacije, istraživači su postavili i pitanje o tome „smatraju li da bi više novca moglo riješiti neke od njihovih najvećih problema“, s čime se složilo čak 84 % ispitanika.⁴⁷ Potom ćemo izdvojiti podatke koji su prikupljeni kvantitativnim istraživanjem provedenim 2008. i 2009., na prigodnom uzorku od 391 punoljetne osobe s invaliditetom, a koji se odnose na dostupnost i ostvarivanje socijalnih

41 Slavica Blažeka Kokorić, Gordana Berc i Silvia Rusac, 'Satisfaction with life and informal and formal sources of support among people with disabilities' (2012) 21(1) Društvena istraživanja 19.; Marija Brajdić Vuković i Petra Vuković, 'Jednakost šansi u postizanju svakodnevnih kvaliteta života kod gluhoslijepih osoba' (2020) 27(2) Revija za socijalnu politiku 198.; Leutar, Štambuk i Rusac (n 8) 327.; Zdravka Leutar i Marina Milić Babić, 'Pravo na rad i osobe s invaliditetom u Hrvatskoj' (2008) 46(2) Sociologija i prostor 161.; Marinić (n 3) 208.; Katarina Šarčević Ivić-Hofman, Bernarda Veselić i Ivana Smolčić Jerković, 'Povezanost socijalne podrške i otpornosti osoba s invaliditetom sa zadovoljstvom životom i nadom u budućnost' (2022) 31(4) Društvena istraživanja 725.; Nino Žganec, Maja Laklija i Marina Milić Babić, 'Access to social rights and persons with disabilities' (2012) 21(1) Društvena istraživanja 59.

42 Leutar i Milić Babić (n 41) 171.–172.

43 *Ibid.*, 175.

44 *Ibid.*, 176.

45 Marinić (n 3) 208.

46 *Ibid.*, 210.

47 *Ibid.*, 211.

prava.⁴⁸ Prema navedenom istraživanju od prava iz sustava socijalne skrbi, ispitanici najčešće koriste doplatu za pomoć i njegu (49,9 %), osobnu invalidninu (48,9 %) i pomoć za podršku (21,2 %), od prava iz sustava mirovinskog osiguranja najviše koriste doplatu za djecu (29,2 %), naknadu za nezaposlene (13,4 %), povećan dječji doplatu (13,7 %); od prava iz zdravstvenog sustava najviše koriste oslobađanje od plaćanja participacije (77,4 %) i ortopedsku pomagala (47,7 %), a od ostalih prava najviše koriste pravo na jeftiniji javni prijevoz (32,7 %).⁴⁹ Na pitanje o tome koje su vrste pomoći najpotrebnije osobama s invaliditetom, većina ispitanika odgovorila je da su to financijska pomoć (68 %), praktična pomoć u svakodnevnim aktivnostima/osobni asistent/ica (62 %) i adekvatna/dostupna zdravstvena skrb/rehabilitacija/psihoterapija (62 %).⁵⁰ Dakle, rezultati navedenog istraživanja jasno pokazuju da je financijska pomoć jedna od najčešće korištenih i najvažnijih pomoći koje su potrebne osobama s invaliditetom u hrvatskom društvu.⁵¹ Ukratko, više pregledanih radova jasno ističe da su osobe s invaliditetom u hrvatskom društvu, u povećanom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti.⁵²

Uvid u zadovoljstvo ostvarivanjem formalne i neformalne podrške omogućuju rezultati kvantitativnog istraživanja provedenog tijekom 2008. i 2009., na uzorku od 391 osobe s invaliditetom.⁵³ Prema navedenom istraživanju osobe s invaliditetom najzadovoljnije su neformalnim izvorima podrške (prema utvrđenom rangu prvo supružnika, zatim djece, roditelja, potom prijatelja, zdravstvenim radnicima i rodbinom), a najmanje su zadovoljne državnim, županijskom i općinskom vlasti te neprofitnim organizacijama kao formalnim izvorima podrške.⁵⁴ Istraživanjem je utvrđeno i da je prema dobi, zadovoljstvo životom najniže kod starijih osoba s invaliditetom koji ujedno iskazuju i najmanje zadovoljstvo lokalnim i državnim formalnim izvorima podrške; prema radnom statusu, nezaposlene i umirovljene osobe iskazuju najnižu razinu zadovoljstva životom, kao i najnižu razinu zadovoljstva neformalnom podrškom rodbine; prema materijalnom statusu, utvrđeno je da je „loša materijalna situacija povezana s nižom razinom zadovoljstva životom“ te nezadovoljstvom svim oblicima formalne i neformalne podrške.⁵⁵ Ukratko, rezultati istraživanja upućuju na zaključak prema kojem je razina zadovoljstva životom osoba s invaliditetom u Hrvatskoj, „značajno povezana s gotovo svim izvorima socijalne podrške“. ⁵⁶ Sličan uvid u povezanost socijalne podrške i zadovoljstva kvalitetom života omogućavaju nam rezultati kvantitativnog istraživanja provedenog tijekom 2021., na prigodnom uzorku od 230 osoba s invaliditetom.⁵⁷ Naime, dobiveni rezultati u skladu su s već navedenim, odnosno pokazuju da starije osobe s invaliditetom izražavaju „nižu razinu socijalne podrške“, najniže zadovoljstvo kvalitetom života, manju otpornost te da su visokorizične kad je posrijedi marginalizacija i socijalno isključenje.⁵⁸ Prema rezultatima

48 Žganec, Laklija i Milić Babić (n 41) 64.–65.

49 *Ibid.*, 75.

50 *Ibid.*

51 Žganec, Laklija i Milić Babić (n 41).

52 Leutar i Milić Babić (n 41); Marinić (n 3); Žganec, Laklija i Milić Babić (n 41).

53 Blažeka Kokorić, Berc i Rusac (n 41) 19.

54 *Ibid.*, 25.–26.

55 *Ibid.*, 30.–32.

56 *Ibid.*, 38.

57 Šarčević Ivić-Hofman, Veseličić i Smolčić Jerković (n 41) 725.

58 *Ibid.*, 735.–740.

navedenog istraživanja osobe koje iskazuju „veću razinu socijalne podrške obitelji i socijalne podrške prijatelja“ ujedno iskazuju i veće zadovoljstvo kvalitetom života i veću razinu otpornosti (kao i manju razinu socijalne izolacije).⁵⁹ Sljedeći rad pruža nam dodatan uvid u kvalitetu života starijih osoba s invaliditetom i to na temelju kvantitativnog istraživanja provedenog tijekom 2003., na uzorku od 480 ispitanika, od kojih je 105 bilo starijih od 65 godina.⁶⁰ U navedenom istraživanju koncept kvalitete života mjeren je s pomoću niza varijabli, a u nastavku istaknut ćemo samo neke podatke o socioekonomskom statusu i korištenju različitih oblika formalne i neformalne podrške.⁶¹ Prema rezultatima provedenog istraživanja 47 % starijih osoba s invaliditetom svoju materijalnu situaciju smatra osrednjom, a isto toliko njih smatra svoju materijalnu situaciju lošom; za 47,6 % ispitanika najčešći je izvor prihoda mirovina, a 29,2 % ispitanika ostvaruje „pravo na doplatak za pomoć i njegu“, dok njih 11,9 % ostvaruje „pomoć i njegu u kući“ te „češće od mlađih koriste neka od ortopedskih pomagala“, što je važno naglasiti jer njihovo korištenje također predstavlja dodatni financijski izdatak i utječe na povišavanje troškova života.⁶² Osim toga, „starije osobe s invaliditetom nisu dovoljno informirane o pravima“ i mogućnostima njihova ostvarivanja, što je ujedno i jedan od najvažnijih razloga njihova rijetkog korištenja.⁶³ O tome govori podatak prema kojem čak 42,6 % ispitanika, kao razlog nedobivanja socijalnih naknada navodi kako „nije znao kome se obratiti za pomoć“. ⁶⁴ Sljedeći rad, na temelju kvalitativnog istraživanja provedenog 2018., na uzorku od dvanaest gluhoslijepih osoba s područja grada Zagreba, omogućava nam uvid u osobna životna iskustva kad je riječ o kvaliteti života gluhoslijepih osoba.⁶⁵ Analizirajući probleme i prepreke gluhoslijepih osoba za ostvarivanje bolje kvalitete života u Hrvatskoj, autorice istraživanja istaknule su nekoliko istraživačkih uvida: prvo, „rijetko ostvarivanje društvenosti i komunikacije izvan zajednice gluhoslijepih“, nedostatak adekvatnog obrazovanja koje treba biti prilagođeno gluhoslijepim osobama; uskraćivanje i nedostatak prevoditelja znakovnog jezika, kao i pratnje od predškolskog sustava pa dalje tijekom obrazovanja; većina sudionika/ica istraživanja završila je trogodišnji srednjoškolski program, a potom su se i zaposlili na slabije plaćenim poslovima što ih onemogućava u postizanju boljeg životnog standarda i kvalitete života itd.⁶⁶

4.2. RAD I ZAPOSLENOST

Uvid u položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada i njihovu zaposlenost u RH dominantno analiziraju četiri rada.⁶⁷ Tijekom 2012. godine Hrvatska se sa stopom od 10 % zaposlenosti osoba s invaliditetom, nalazila „među zemljama EU s najnižim stopama zaposlenih osoba s

59 *Ibid.*, 725.

60 Leutar, Štambuk i Rusac (n 8) 327.

61 *Ibid.*, 331.–332.

62 *Ibid.*, 333.–335.

63 *Ibid.*, 338.

64 *Ibid.*

65 Brajdić Vuković i Vuković (n 41) 198.

66 *Ibid.*, 206.–208.

67 Zdenko Babić i Zdravka Leutar, 'Položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada Republike Hrvatske' (2010) 19(2) Socijalna ekologija 195.; Lelija Kiš-Glavaš, 'Spremnost osoba s intelektualnim teškoćama za zapošljavanje' (2009) 16(3) Revija za socijalnu politiku 299.; Zdravka Leutar i Marko Buljevac, 'Zaposlenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj i zemljama Europske unije' (2012)

invaliditetom“, a rezultati o radnom statusu i zapošljavanju osoba s invaliditetom, na temelju kvantitativnog istraživanja provedenog 2009., na prigodnom uzorku od 689 ispitanika iz cijele Hrvatske, potvrđuju takav omjer.⁶⁸ Naime, 42,2 % ispitanika je nezaposleno, 38,5 % su umirovljenici, a svega 11,3 % ispitanika je zaposleno.⁶⁹ Kad je posrijedi samoprocjena materijalnih prilika ispitanika, 58,7 % smatra svoju materijalnu situaciju osrednjom, a 32,6 % lošom, dok kad je riječ o subjektivnoj procjeni siromaštva, 34 % ispitanika smatra se siromašnima, a njih 22 % ne zna to procijeniti.⁷⁰ Ukratko, rezultati istraživanja ponovno upućuju na rizik od ulaska u začarani krug siromaštva i socijalne isključenosti, a koji je posebno visok kod nezaposlenih osoba s invaliditetom čija je ekonomska situacija ujedno i najteža.⁷¹ Nadalje, utvrđeno je da se zaposlenost osoba s invaliditetom razlikuje s obzirom na vrstu oštećenja te da se najviše zapošljavaju osobe s oštećenjima sluha i govora, tjelesnim invaliditetom i oštećenjima vida, dok se najmanje zapošljavaju osobe s višestrukim oštećenjima i s intelektualnim teškoćama.⁷² Zbog tog razloga istaknut ćemo i neke podatke o zapošljavanju osoba s intelektualnim teškoćama u Hrvatskoj.⁷³ Naime, osobe s intelektualnim teškoćama u usporedbi s drugim osobama s invaliditetom, „prosječno imaju manje staža, duže su nezaposlene“, a poslodavci ih („uz osobe s oštećenjima vida“) percipiraju kao „najmanje poželjnu radnu snagu“, odnosno najnepoželjnije zaposlenike.⁷⁴ U nastavku istaknut ćemo rezultate kvantitativnog istraživanja kojim su se ispitivali razlozi poslodavaca za nezapošljavanje osoba s intelektualnim teškoćama, provedenog 2003., na uzorku od 154 poslodavca s područja Primorsko-goranske županije.⁷⁵ Istraživanjem su dobivena četiri faktora: „faktor teškoća u komunikaciji, faktor radne nekompetentnosti, faktor nesamostalnosti i faktor socijalnog prihvaćanja“. ⁷⁶ Prema rezultatima istraživanja „faktor radne nekompetentnosti“ (koji se temelji na uvjerenju poslodavaca o „smanjenoj radnoj produktivnosti“, a ne na njihovim prijašnjim iskustvima) i „faktor teškoća u komunikacijskim i socijalnim vještinama“ predstavljaju glavne prepreke poslodavcima pri zapošljavanju osoba s intelektualnim teškoćama, odnosno razloge za njihovo nezapošljavanje, dok su se preostali faktori pokazali gotovo trostruko manje značajnima.⁷⁷ Ukratko, zapošljavanje osoba s intelektualnim teškoćama može se poboljšati ako se tijekom školovanja sustavno razvijaju njihove komunikacijske i socijalne vještine, kao i osobne i radne kompetencije, ali i ako se poslodavci sustavno informiraju o radnim mogućnostima osoba s intelektualnim teškoćama, s naglaskom na njihovim sposobnostima i doprinosu organizaciji kroz „lojalnost, redovitost, posvećenost poslu, pouzdanost“ itd.⁷⁸

21(1) Društvena istraživanja 79.; Sanja Skočić Mihić i Lelia Kiš-Glavaš, 'Radna i socijalna kompetencija osoba s intelektualnim teškoćama. Razlozi poslodavcima za njihovo nezapošljavanje' (2010) 17(3) Revija za socijalnu politiku 387.

68 Leutar i Buljevac (n 67).

69 Leutar i Buljevac (n 67) 88.; Babić i Leutar (n 67) 204.

70 Leutar i Buljevac (n 67) 91.

71 *Ibid.* 93.

72 Babić i Leutar (n 67).

73 Kiš-Glavaš (n 67).

74 *Ibid.*, 307.

75 Skočić Mihić i Kiš-Glavaš (n 67).

76 *Ibid.*, 387.

77 *Ibid.*, 394.

78 *Ibid.*

4.3. OBRAZOVANJE

Uvid u neke aspekte obrazovanja osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu dominantno analiziraju tri pregledana rada.⁷⁹ Polazeći od isticanja značaja visokoškolskog obrazovanja za socijalno uključivanje osoba s invaliditetom, jedan pregledani rad istražuje prilagodbu na studij kao „značajan prediktor akademskog postignuća i efikasnosti studiranja“ te složen proces koji se ispituje kroz „akademsku, socijalnu i emocionalnu prilagodbu“.⁸⁰ Na temelju kvantitativnog istraživanja u radu se zaključuje da su studenti/ice s invaliditetom kad je posrijedi akademska i socijalna prilagodba na studij, slični studentima/icama bez invaliditeta, ali pokazuju nižu razinu emocionalne prilagodbe na studij.⁸¹ Stoga se ističe nužnost usmjeravanja na veću psihosocijalnu podršku studentima/icama s invaliditetom u visokom obrazovanju te važnost osnaživanja njihovih emocionalnih kapaciteta.⁸² Potom ćemo istaknuti podatak prema kojem se uz stjecanje akademskih vještina u školama nedovoljno pozornosti posvećuje „društvenom i emocionalnom životu“ djece s teškoćama u razvoju.⁸³ Naime, iako formalno integrirana u redovit sustav odgoja i obrazovanja, „djeca s teškoćama u razvoju uglavnom su odbijana od svojih vršnjaka bez teškoća“.⁸⁴ Takvi rezultati upućuju na važnost „socijalne integracije“ kao sastavnog dijela „obrazovnog programa za učenike s teškoćama u razvoju“; važnost razvijanja „inkluzivne kulture u školama“ i razvijanja socijalnih vještina svih učenika (npr. „komunikacije, prihvaćanja, prepoznavanja, razumijevanja osjećaja“ itd.), kao i povećanja socijalnih interakcija među svim učenicima i stvaranja socijalno pozitivnog školskog okruženja za prihvaćanje i toleranciju različitosti među djecom.⁸⁵ Sljedeći rad ukazuje na neprimjerenost korištenja „ishoda učenja kao kriterija evaluacije inkluzivne edukacije učenika s intelektualnim teškoćama“.⁸⁶ Naime, primjena ishoda učenja usmjerena je na mjerenje rezultata obrazovnog procesa, dok je „inkluzivna edukacija“ poseban pristup uključivanja osoba s intelektualnim teškoćama u redovito obrazovanje, usmjeren „na uključivanju u obrazovanje kao ljudsko pravo“.⁸⁷ Naglašava se nemogućnost preciznog mjerenja i uspoređivanja ostvarenih ishoda učenja osoba s intelektualnim teškoćama, kao i zanemarivanje socijalnih učinaka inkluzivne edukacije poput „društvene participacije učenika, izgradnje identiteta, jačanja samopouzdanja itd.“⁸⁸

79 Sandra Bošković, Danijela Ilić-Stošević i Sanja Skočić-Mihić, 'Prilagodba na studij s obzirom na neka obilježja studenata s invaliditetom' (2017) 24(1) *Revija za socijalnu politiku* 73.; Anamarija Žić Ralić i Marina Ljubas, 'Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju' (2013) 22(3) *Društvena istraživanja* 435.; Ognjen Žiljak, 'Ishodi učenja i inkluzivna edukacija učenika s intelektualnim teškoćama' (2013) 20(3) *Revija za socijalnu politiku* 275.

80 Bošković, Ilić-Stošević i Skočić-Mihić (n 79) 75.–76.

81 *Ibid.*, 86.

82 *Ibid.*, 87.

83 Žić Ralić i Ljubas (n 79) 437.

84 *Ibid.*

85 *Ibid.*, 444.–447.

86 Žiljak (n 79) 275.

87 *Ibid.*, 286.

88 *Ibid.*

4.4. NEOVISNO ŽIVLJENJE

Uvid u neovisno življenje osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu omogućavaju nam četiri pregledana rada.⁸⁹ Na temelju rezultata kvantitativnog istraživanja provedenog 2011. i 2012., na prigodnom uzorku od 400 osoba s invaliditetom u gradu Zagrebu, mogu se istaknuti neki podaci o konceptu neovisnog življenja: u vezi s procjenom samostalnosti ispitanika u obavljanju svakodnevnih kućanskih aktivnosti utvrđeno je da osobe s invaliditetom „koje iskazuju funkcionalnu samostalnost u većoj mjeri“ iskazuju da su sposobni samostalno brinuti se za kućanstvo i obitelj; kad je riječ o učestalosti obavljanja kućanskih aktivnosti, utvrđeno je da „osobe s invaliditetom koje iskazuju veću samostalnost“ u obavljanju takvih aktivnosti ujedno u njima češće i sudjeluju, što je i statistički značajno povezano s njihovom procjenom kvalitete života;⁹⁰ utvrđena je značajna povezanost između samostalnosti i „percepcije prilagođenosti pristupa uslugama i institucijama“.⁹¹ Jedan rad ističe prednosti primjene „kombinirane socijalne politike“ pri ostvarenju prava na neovisno življenje,⁹² dok dva rada analiziraju problematiku institucionalizacije i deinstitutionalizacije osoba s intelektualnim teškoćama.⁹³ U vezi s deinstitutionalizacijom treba naglasiti da se ona provodi kroz organizirano stanovanje koje omogućava uključivanje i življenje u zajednici, a ta mjera i proces u fokusu je interesa zapadnoeuropskih socijalnih politika posljednjih desetljeća.⁹⁴ U Hrvatskoj je deinstitutionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama značajnije započeta od 2014. godine, otkada se intenzivnije provodi preseljenje osoba s intelektualnim teškoćama iz institucija u stambene jedinice organiziranog stanovanja.⁹⁵ Na temelju kvalitativnog istraživanja provedenog 2021., a u kojem je sudjelovalo 27 osoba s intelektualnim teškoćama iz različitih dijelova Hrvatske, dobiveni su uvidi o dobrim, ali i manjkavim praksama svakodnevnice organiziranog stanovanja u Hrvatskoj.⁹⁶ U nastavku istaknut ćemo uvide o nekim manjkavim praksama. Naime, uočena je „tek djelomična uključenost“ osoba s intelektualnim teškoćama u obavljanje svakodnevnih poslova u organiziranom stanovanju te postojanje potencijala za njihovo „znatno veće“ uključivanje.⁹⁷ Nadalje, prezaštitnička praksa prema korisnicima organiziranog stanovanja ogleda se u činjenici da „čak i korisnici koji poprilično samostalno funkcioniraju, za odlazak izvan stambene jedinice moraju tražiti odobrenje ili pak pratnju osoblja“.⁹⁸ Osim toga, uočena je „parcijalna deinstitutionalizacija“ kada je u pitanju sudjelovanje u aktivnostima u zajednici

89 Marko Buljevac, 'Institucionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama: što nas je naučila povijest?' (2012) 19(3) *Revija za socijalnu politiku* 255.; Jasna Ostojić Baus, 'Kombinirana socijalna politika prema osobama s invaliditetom – podrška socijalnom modelu invaliditeta' (2018) 25(1) *Revija za socijalnu politiku* 49.; Petar Šajfar, 'Svakodnevica osoba s intelektualnim teškoćama u organiziranom stanovanju' (2023) 32(3) *Socijalna ekologija* 289.; Tatjana Tarandek i Zdravka Leutar, 'Neki aspekti neovisnog življenja osoba s invaliditetom' (2017) 24(3) *Revija za socijalnu politiku* 301.

90 Tarandek i Leutar (n 89) 315.–316.

91 *Ibid.*

92 Ostojić Baus (n 89) 49.

93 Buljevac (n 89); Šajfar (n 89).

94 *Ibid.*

95 Šajfar (n 89) 308.

96 *Ibid.*

97 *Ibid.*, 305.

98 *Ibid.*, 306.

jer se one najčešće pohađaju samo kada su organizirane od strane pružatelja usluga.⁹⁹ Potom, „veliki dio korisnika slobodno vrijeme provodi u nesvrshodnim aktivnostima“, u što spadaju „nametnuto odmaranje“ (iako korisnici ne moraju osjećati potrebu za popodnevnom odmorom ili spavanjem), „besciljno sjedenje“ (npr. čekanje neke sljedeće aktivnosti poput večere), „jednostavne repetitive aktivnosti“ (poput listanja reklamnih letaka) i „gledanje televizije“ (npr. programa koji nisu sami odabrali ili ne razumiju njegov sadržaj), što također može upućivati na „njegovanje pasivizirajućeg životnog stila i ovisnost o osoblju“ kao obrazac „institucionalne kulture“ koji je prenesen i u organizirano stanovanje.¹⁰⁰

4.5. SAMOPERCEPCIJA

Uvid u samopercepciju društvenog položaja invalida Domovinskog rata omogućava nam jedan rad.¹⁰¹ Na temelju rezultata kvalitativnog istraživanja provedenog 2007., na uzorku od 17 branitelja, invalida Domovinskog rata, istaknut ćemo neke istraživačke uvide u njihove stavove i iskustva poput nezadovoljstva stigmatizacijom, medijskim stereotipiziranjem i općenito nezadovoljstvo društvenim položajem.¹⁰² Sudionici istraživanja „svoj položaj u društvu opisuju kao stigmatiziran“ od okoline koja im pripisuje neke karakteristike utemeljene na predrasudama, stereotipima i „pogrešnim predodžbama koje ljudi u društvu imaju o invalidima Domovinskog rata“ (npr. naglasak na ostvarivanju materijalnih prava, povlasticama pred ostatkom društva itd.).¹⁰³ Osim toga, osjećaju se „getoizirano“ u smislu „njihovog odvajanja od ostatka okoline“, a za što kao primjer navode zajednička naselja i zgrade.¹⁰⁴ Uz to, nezadovoljni su medijskim izvještavanjem o braniteljskoj populaciji, odnosno smatraju da je riječ o medijskom stereotipiziranju i senzacionalizmu te da upravo mediji stvaraju lažnu sliku o braniteljima zbog koje su oni pak stigmatizirani u hrvatskom društvu.¹⁰⁵ Ukratko, invalidi Domovinskog rata koji su sudjelovali u istraživanju svoj položaj u društvu procjenjuju nezadovoljavajućim, a u skladu s već navedenom percepcijom stigmatizacije i stavove te mišljenja drugih ljudi prema njima doživljavaju negativnima i neprijateljskima.¹⁰⁶

4.6. STAVOVI I ISKUSTVA RODITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Stavovi i iskustva roditelja djece s teškoćama u razvoju prikazuju se i analiziraju u tri rada.¹⁰⁷ Prema kvantitativnom istraživanju provedenom 2012., na prigodnom uzorku 161 rodi-

⁹⁹ *Ibid.*, 307.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 301.–309.

¹⁰¹ Tihana Jašarević i Zdravka Leutar, 'Samopercepcija društvenog položaja invalida Domovinskog rata' (2010) 19(1–2) Društvena istraživanja 93.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*, 100.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ *Ibid.*, 101.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 103.–104.

¹⁰⁷ Josipa Gović i Marko Buljevac, 'Sustav socijalne skrbi iz perspektiva roditelja djece s teškoćama u razvoju' (2022) 29(2) Revija za socijalnu politiku 213.; Zdravka Leutar i Violeta Oršulić, 'Povezanost socijalne podrške i nekih aspekata roditeljstva u obiteljima

telja s djecom s teškoćama u razvoju na području Dubrovačko-neretvanske županije, može se zaključiti da su roditeljima važni različiti oblici socijalne podrške („emocionalna, financijska, praktična i savjetodavna pomoć“).¹⁰⁸ Pri tome se kao najvažnija i najprisutnija ističe supružnička podrška, nešto manje podrška prijatelja i rodbine, a najmanje je zastupljena institucionalna podrška, kojom su roditelji i najmanje zadovoljni.¹⁰⁹ Osim toga, roditelji su najmanje zadovoljni financijskom podrškom pri čemu jasno ističu da „dijete s teškoćama povećava njihove financijske troškove u obitelji“.¹¹⁰ Prema navedenom istraživanju roditelji djece s teškoćama u razvoju za sve oblike podrške usmjereni su prvenstveno na obitelj kao glavni izvor podrške; institucijama obrazovnog i zdravstvenog sustava te sustava socijalne skrbi, vrlo rijetko se obraćaju za pomoć, a institucijama civilnog društva, odnosno udrugama koriste se u nekom srednjem opsegu (manje negoli obitelji, ali više negoli sustavu).¹¹¹ Dodatan uvid u perspektive roditelja djece s teškoćama u razvoju, a kada je u pitanju njihova procjena „pozitivnih i negativnih aspekata vezanih uz ostvarivanje prava i usluga u sustavu socijalne skrbi“, pruža nam kvalitativno istraživanje provedeno 2020. na uzorku od 13 sudionika/ica iz različitih dijelova Hrvatske.¹¹² Prema osobnim iskustvima sudionika/ica istraživanja, negativni aspekti se „odnose na rad centra za socijalnu skrb, neprofesionalno postupanje socijalnih radnika, probleme vezane uz ostvarivanje prava i usluga, nefunkcioniranje jedinstvenog tijela vještačenja“ te „pravne izvore kojima je uređen sustav socijalne skrbi“.¹¹³ Među problemima u vezi s pravnim izvorima, ističu se „obveza utvrđivanja imovinskog stanja korisnika“ (zbog čega dio djece ne može ostvariti određena prava i usluge); „nerealiziranje zakonom propisanih prava i usluga“ (prava postoje „na papiru“, ali se u praksi ne mogu ostvariti); „kolizija prava“ (ostvarivanje prava iz jednog sustava isključuje mogućnost realizacije prava iz drugog sustava), „nedostatne novčane naknade“ (financijski troškovi vezani uz pružanje njege i skrbi kontinuirano rastu) te „neindividulizirani pristup“ (npr. pri stjecanju statusa roditelja njegovatelja).¹¹⁴ Treći rad iz perspektive roditelja djece s teškoćama u razvoju omogućava uvid u čimbenike koji utječu na olakšavanje ili otežavanje njihova „usklađivanja zahtjeva radne i obiteljske uloge“.¹¹⁵ Riječ je o kvalitativnom istraživanju provedenom 2021. na uzorku „od 25 zaposlenih roditelja djece s teškoćama u razvoju“, kojim se utvrdilo postojanje četiriju skupina takvih čimbenika, a to su „društveni, organizacijski, obiteljski i osobni“.¹¹⁶ U nastavku ukratko ćemo prikazati što roditelji smatraju važnim u okviru društvenih i organizacijskih čimbenika (Ombla i sur., 2023a). U vezi s društvenim čimbenicima, sudionici istraživanja ističu „neinformiranost, nerazumijevanje i negativne stavove društvene okoline“ te da ih „nitko ne razumije osim onih koji su u istoj ili sličnoj životnoj situaciji“; „teškoće pri ostvarivanju prava iz različitih kategorija“ (prava iz

s djecom s teškoćama u razvoju' (2015) 22(2) Revija za socijalnu politiku 153.; Jelena Ombla i drugi, 'Kako zaposleni roditelji djece s teškoćama u razvoju usklađuju zahtjeve radne i obiteljske uloge? Kvalitativno istraživanje' (2023a) 53(1) Revija za sociologiju 67.

108 Leutar i Oršulić (n 107) 171.

109 *Ibid.*

110 *Ibid.*

111 *Ibid.*

112 Gović i Buljevac (n 107) 213.

113 *Ibid.*, 223.

114 *Ibid.*, 220.–221.

115 Ombla i drugi (n 107) 67.–68.

116 *Ibid.*, 68.

sustava zdravstvene i socijalne skrbi te odgoja i obrazovanja, kao i radna prava); „nedovoljno izdvajanje države prema djeci s teškoćama u razvoju“ te „manjak kompetentnih i osjetljivih stručnjaka“.¹¹⁷ Kad su posrijedi organizacijski čimbenici, sudionici istraživanja ističu važnost podržavajuće politike radne organizacije prema roditeljima djece s teškoćama u razvoju; mogućnost „fleksibilnog radnog vremena i smjena, te mogućnost rada od kuće“; opisuju načelnu potporu i razumijevanje kolega, ali nerijetko i njihov nedostatak, dok ovisno o radnom mjestu roditelji ističu „zahtjevnost radne uloge“, „automomiju u radu“ te visinu novčanih primanja, što je izravno vezano uz njihovu mogućnost ili nemogućnost korištenja različitih usluga i ispunjavanja različitih zahtjeva u cilju održavanja kvalitete života cijele obitelji.¹¹⁸

4.7. STAVOVI GRAĐANA PREMA DJECI S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I OSOBAMA S INVALIDITETOM

Stavovi građana Hrvatske prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom prikazuju se u tri pregledana rada.¹¹⁹ Prema kvantitativnom istraživanju iz 2000., provedenom na prigodnom uzorku od 143 građana Hrvatske iz grada Zagreba i Šibensko-kninske županije, mogu se izdvojiti podaci o stavovima građana kad je posrijedi integracija osoba s invaliditetom u društvo: 94,4 % ispitanika smatra da „nešto treba učiniti kako bi se ljudi s invaliditetom više uključili u društvo“; 77,6 % ispitanika smatra da osobama s invaliditetom treba „omogućiti pristup javnim mjestima“; dok 76,2 % ispitanika smatra da je potrebno utrošiti više novca „na uklanjanje fizičkih prepreka koje kompliciraju život osobama s invaliditetom“.¹²⁰ Ipak, istraživanje ukazuje i na prisutnost predrasuda među građanima, a o tome govori podatak prema kojem 34 % ispitanika „smatra da djeca s intelektualnim teškoćama trebaju biti izdvojena iz zajednice“, što je stav o segregaciji koji u najvećoj mjeri iskazuju manje obrazovani ispitanici, dok se obrazovaniji opredjeljuju za integraciju.¹²¹ Ukratko, rezultati istraživanja provedenog 2008. ukazuju „na pozitivan trend“ i „želju građana za boljom integracijom osoba s invaliditetom“, ali i da je potrebno raditi na osvještavanju građana i društva za osobe s invaliditetom.¹²² Prema kvantitativnom istraživanju provedenom 2020., na reprezentativnom uzorku od 600 punoljetnih ispitanika, građani Hrvatske iskazuju „izrazito pozitivne stavove“ prema djeci s teškoćama u razvoju (70 % sudionika istraživanja „nema nikakvu socijalnu distancu prema djeci s teškoćama u razvoju“, a 86 % „se osjeća donekle ili potpuno ugodno“ u njihovoj blizini).¹²³ Osim toga, istraživanjem je potvrđeno da osobe koje više znaju o problematici djece s teškoćama u razvoju iskazuju „najmanju socijalnu distancu“, „doživljavaju najnižu razinu neu-

117 *Ibid.*, 75.–78.

118 *Ibid.*, 79.–81.

119 Elizabeta Najman Hižman, Zdravka Leutar i Silvija Kancijan, 'Stavovi građana prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj u usporedbi s Europskom unijom' (2008) 17(1) Socijalna ekologija 71.; Jelena Ombla i drugi, 'Javno mnijenje punoljetnih građana Republike Hrvatske prema pristupima djeci s teškoćama u razvoju' (2023b) 32(1) Socijalna ekologija 55.; Marina Vidaković i drugi, 'Stavovi hrvatskih građana prema djeci s teškoćama u razvoju' (2022) 52(2) Revija za sociologiju 183.

120 Najman Hižman, Leutar i Kancijan (n 119) 86.–87.

121 *Ibid.*, 87.

122 *Ibid.*, 90.

123 Vidaković i drugi (n 119) 207.

gode i češće ulaze u interakciju pri susretu s djecom s teškoćama u odnosu na osobe koje znaju ponešto ili malo¹²⁴. Na temelju kvantitativnog istraživanja provedenog 2020., na reprezentativnom uzorku od 600 punoljetnih građana Hrvatske, nastojalo se utvrditi i slaganje sudionika istraživanja s tvrdnjama vezanim uz „tri modela pristupa djeci s teškoćama u razvoju: model samilosti, medicinski model i društveni model ljudskih prava“.¹²⁵ Prema rezultatima istraživanja, građani Hrvatske „najviše se slažu s tvrdnjom koja podržava društveni model ljudskih prava“ (85,2 % sudionika istraživanja), dok se najmanje slažu s „tvrdnjom koja podržava medicinski model“ (66,2 % sudionika istraživanja).¹²⁶ Riječ je o visokom slaganju s oba modela, ali u prilog zaključku o većem podržavanju „modela ljudskih prava“ ide i podatak prema kojem se ispitanici „u prosjeku najviše slažu s tvrdnjama o potrebi uklanjanja fizičkih prepreka i predrasuda“, kao i podatak prema kojem „podržavanje modela ljudskih prava“, „ne varira s obzirom na sociodemografske karakteristike“ (naselje, rod, dob, razinu obrazovanja itd.),¹²⁷

5. ZAKLJUČAK

Radi doprinosa praćenja primjene Konvencije u hrvatskom društvu, u nastavku ćemo na temelju provedene tematske analize i referirajući se na istraživačke ciljeve postavljene u uvodnom dijelu rada, ukazati na neke probleme pri punoj provedbi Konvencije u hrvatskom društvu. Istraživanje stavova građana Hrvatske prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom važan su doprinos praćenju primjene članka 8. Konvencije pod naslovom „Podizanje svijesti“ u hrvatskom društvu.¹²⁸ Naime, na temelju istraživanja stavova građana može se utvrditi postojanje negativnih stavova koji „dovode do stereotipa, stigmatizacije i diskriminacije“ i otežavaju poštovanje ljudskih prava osoba s invaliditetom.¹²⁹ Prema prikazanim istraživačkim podacima, može se istaknuti nezadovoljstvo invalida Domovinskog rata zbog percipirane stigmatizacije i medijskog izvještavanja o braniteljskoj populaciji. Negativne stavove okoline, a posebno neinformiranost i nerazumijevanje ističu i roditelji djece s teškoćama u razvoju, kao i gluhoslijepe osobe koje za to pak „najviše krive sustav“.¹³⁰ Ipak, može se zaključiti da građani Hrvatske prepoznaju potrebu za boljom, sustavnom integracijom osoba s invaliditetom u društvo, ali i da je zbog prisutnosti predrasuda, potrebno i dalje raditi na osvještavanju građana i cjelokupnog društva. Prikazani podaci upućuju i na važnost osmišljavanja i provedbe javnih kampanji koje bi bile usmjerene upravo na one skupine koje imaju manje doticaja i iskustva s obiteljima i djecom s teškoćama u razvoju.¹³¹ Ukratko, radi provedbe

¹²⁴ *Ibid.*, 196.

¹²⁵ Ombla i drugi (n 119) 71.

¹²⁶ *Ibid.*, 62.

¹²⁷ *Ibid.*, 71.

¹²⁸ Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine, broj 6/2007-80) (HR).

¹²⁹ Anka Slošnjak i Jasmina Papa (eds), *Praćenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Vodič za organizacije koje prate ljudska prava* (UNDP, 2012) 46, <https://posi.hr/wp-content/uploads/2023/05/Praćenje-Konvencije-o-pravima-osoba-s-invaliditetom-Vodic-za-organizacije-koje-prate-ljudska-prava.pdf> pristupljeno 3. listopada 2024.

¹³⁰ Brajdić Vuković i Vuković (n 41) 205.

¹³¹ Ombla i drugi (n 119); Vidaković i drugi (n 119).

navedenog članka Konvencije, potrebno je kontinuirano raditi na podizanju „razine svijesti javnosti“ i njezinu „senzibiliziranju za prava osoba s invaliditetom“, ¹³² kontinuirano ulagati u znanje i provedbu edukacija te poticati interakcije radi izgradnje ravnopravnijeg i inkluzivnijeg društva.

Kad je riječ o ostvarivanju ljudskih prava koja su Konvencijom zajamčena osobama s invaliditetom (čl. 10. do 30.), provedena tematska analiza pokazala je da su u pregledanim i analiziranim znanstvenim radovima opisani neki problemi pri punoj provedbi sljedećih prava, odnosno članaka Konvencije: prava na „neovisno življenje i uključenost u zajednicu“ (članak 19. Konvencije¹³³); pravo na obrazovanje (članak 24. Konvencije¹³⁴); pravo na „rad i zapošljavanje“ (članak 27. Konvencije¹³⁵), i pravo na „primjereni životni standard i socijalnu zaštitu“ (članak 28. Konvencije¹³⁶).

U vezi s ostvarivanjem prava na „neovisno življenje i uključenost u zajednicu“ (članak 19. Konvencije), u radu su prikazani podaci o problematici deinstitucionalizacije osoba s intelektualnim teškoćama u Hrvatskoj. Na temelju prikazanih podataka može se zaključiti o potrebi njihova većeg uključivanja u obavljanje svakodnevnih poslova u organiziranom stanovanju; potrebi napuštanja „prezaštitničke prakse“ prema korisnicima organiziranog stanovanja, kao i „pasivizirajućeg životnog stila i ovisnosti o osoblju“ te je uočena i „parcijalna deinstitucionalizacija“ kada je u pitanju pohađanje aktivnosti u zajednici.¹³⁷

¹³² Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine, broj 6/2007-80) (HR).

¹³³ Članak 19. Konvencije odnosi se na priznavanje jednakog prava „svim osobama s invaliditetom na život u zajednici, s pravom izbora jednakim kao i za druge osobe“ te poduzimanje mjera koje će osobama s invaliditetom omogućiti potpuno uživanje tog prava i „puno uključenje i sudjelovanje u zajednici“. Navedeno uključuje i osiguravanje osobama s invaliditetom da „odaberu svoje mjesto boravka, gdje i s kim će živjeti“ te da nisu „obvezne živjeti bilo kojim nametnutim načinom života“; osiguravanje pristupa uslugama potpore „u njihovom domu ili ustanovama za smještaj“, kao i osobne asistencije „potrebne za potporu življenju i za uključenje u zajednicu“ te „sprječavanje izolacije ili segregacije iz zajednice“. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine, broj 6/2007-80) (HR).

¹³⁴ Članak 24. Konvencije odnosi se na priznavanje prava osoba s invaliditetom na obrazovanje te u cilju „ostvarenja ovog prava bez diskriminacije i na osnovi jednakih mogućnosti“ osiguravanje „uključivosti obrazovnog sustava, kao i cjeloživotnog obrazovanja“. Kako bi se navedeno pravo moglo ostvarivati, države su dužne osigurati „da osobe s invaliditetom“, kao i „djeca s teškoćama u razvoju“ ne budu isključeni iz općeg obrazovnog sustava na osnovi svojeg invaliditeta, odnosno teškoća u razvoju; da imaju pristup „uključujućem, kvalitetnom i besplatnom osnovnom obrazovanju i srednjem obrazovanju, na ravnopravnoj osnovi s drugima“ te da im se osiguraju „razumne prilagodbe individualnim potrebama“ i „individualizirane mjere potpore“ koje će pridonijeti njihovu potpunom uključivanju u cjelokupni obrazovni sustav. *Ibid.*

¹³⁵ Članak 27. Konvencije odnosi se na priznavanje prava osoba s invaliditetom na rad, što uključuje „pravo na mogućnost zarađivanja za život od rada, slobodno odabranog ili prihvaćenog na tržištu rada i u radnom okruženju koje je otvoreno, uključujući i dostupno osobama s invaliditetom“. Kako bi se navedeno pravo moglo ostvarivati, države su dužne „osigurati i promicati ostvarenje prava na rad“ i poduzimati sve mjere koje su potrebne kako bi se zabranila diskriminacija „na temelju invaliditeta u odnosu na sva pitanja vezana uz sve oblike zapošljavanja“; pružati pomoć u „pronalaženju, dobivanju, zadržavanju posla i povratku na posao“; promicati mogućnosti „samozapošljavanja, poduzetništva, razvoja zadrugarstva i pokretanja vlastitog posla“; promicati i poduzimati poticajne mjere za zapošljavanje u privatnom i javnom sektoru; osigurati „prihvatljive prilagodbe okruženja na radnom mjestu“; promicati „programme strukovne i profesionalne rehabilitacije“ itd. *Ibid.*

¹³⁶ Članak 28. Konvencije odnosi se na pravo osoba s invaliditetom na „odgovarajući životni standard za njih i njihove obitelji, uključujući odgovarajuću prehranu, odijevanje, stanovanje, kao i na stalno unaprjeđenje životnih uvjeta“. Kako bi se navedeno pravo moglo ostvarivati „bez diskriminacije na osnovi invaliditeta“, države su dužne poduzimati sve mjere koje su potrebne kako bi se navedeno pravo „zaštitilo i promicalo“ te kako bi se osobama s invaliditetom osigurala „dostupnost odgovarajućih i financijski pristupačnih usluga, uređaja i drugih vrsta pomoći vezanih uz potrebe koje proizlaze iz invaliditeta“; osigurao pristup „posebice ženama, djevojkama i osobama starije životne dobi s invaliditetom, programima socijalne zaštite i programima smanjenja siromaštva“; osigurao „pristup državnoj pomoći osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima koje žive u uvjetima siromaštva“ za podmiirenje financijskih izdataka vezanih uz invaliditet; osigurao pristup „javnim programima stambenog zbrinjavanja“ te ravnopravni pristup „programima i beneficijama vezanim uz mirovine“. *Ibid.*

¹³⁷ Šajfar (n 89) 305.–309.

Kad je riječ o ostvarenju prava na obrazovanje (članak 24. Konvencije), u radu je naglašena potreba snažnije provedbe inkluzivnih praksi unutar hrvatskog obrazovnog sustava. Osim toga, ukazano je na nemogućnost primjene ishoda učenja kao kriterija procjene „inkluzivne edukacije“ učenika s intelektualnim teškoćama.¹³⁸ Nadalje, istaknuta je potreba usmjeravanja veće psihosocijalne podrške studentima/icama s invaliditetom u visokom obrazovanju te osnaživanja njihovih emocionalnih kapaciteta.¹³⁹ Naposljetku, potrebno je sustavno uključivati osobe s invaliditetom u obrazovni proces te osigurati pristup obrazovanju na ravnopravnoj osnovi s drugima (primjerice, osiguravanje prevoditelja znakovnog jezika i pratnje za gluhoslijepe osobe), a sve kako bi se utjecalo na promjenu obrazovne strukture prema kojoj najveći dio osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu ima završenu trogodišnju srednju školu, odnosno školuju se za pomoćna i druga zanimanja. To je dakako povezano i s ostvarivanjem prava na „rad i zapošljavanje“ (članak 27. Konvencije). Naime, u radu je istaknuto da velik dio osoba s invaliditetom nije zaposlen, a među onima koji jesu zaposleni, riječ je o zapošljavanju na slabije plaćenim poslovima te im primanja nisu dovoljna za podmirivanje mjesečnih troškova života.¹⁴⁰ Nadalje, zaposlenost osoba s invaliditetom razlikuje se s obzirom na stupanj invaliditeta i vrstu oštećenja te se najmanje zapošljavaju osobe s intelektualnim teškoćama.¹⁴¹ Stoga je, uz uobičajene mjere poticanja zapošljavanja osoba s invaliditetom, potrebno provoditi i dodatne, posebno usmjerene na zapošljavanje osoba s intelektualnim teškoćama poput primjene modela „zapošljavanja uz potporu ili podršku“¹⁴² te sustavno informirati poslodavce o radnim sposobnostima i doprinosima osoba s intelektualnim teškoćama.¹⁴³

U vezi s ostvarivanjem prava na „primjereni životni standard i socijalnu zaštitu“ (članak 28. Konvencije), najbolje govori podatak prema kojem je financijska pomoć jedna od najčešće korištenih, a prema procjeni osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu, i najvažnija pomoć koja im je potrebna.¹⁴⁴ U radu je istaknuto da su osobe s invaliditetom u povećanom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u hrvatskom društvu, a tom riziku posebno su izložene starije osobe s invaliditetom te nezaposlene osobe. Ne treba posebno isticati da aktivna provedba različitih mjera i socijalnih davanja kojima bi se takav rizik smanjio za državu nije „trošak“ (ili povećana potrošnja) već „investicija“,¹⁴⁵ odnosno „nije pitanje privilegija, nego ostvarivanje prava“.¹⁴⁶ Stoga je istaknuta potreba kreiranja i provedbe bolje socijalne podrške i skrbi o starijim osobama s invaliditetom u Hrvatskoj te poticanje njihova socijalnog uključivanja kako bi im se povećala kvaliteta života.¹⁴⁷ Pri tome treba istaknuti da „ostvarivanje ljudskih prava u starosti znači“, upravo „skrb za kvalitetu života starijih i sprječavanje diskriminacije na osnovi starosti i invaliditeta“.¹⁴⁸ Kad je riječ o povezanosti između socijalne podrške i zadovoljstva ži-

¹³⁸ Žiljak (n 79) 286.

¹³⁹ Bošković, Ilić-Stožević i Skočić-Mihić (n 79).

¹⁴⁰ Leutar i Milić Babić (n 41).

¹⁴¹ Babić i Leutar (n 67).

¹⁴² Kiš-Glavaš (n 67); Skočić Mihić i Kiš-Glavaš (n 67) 389.

¹⁴³ Skočić Mihić i Kiš-Glavaš (n 67).

¹⁴⁴ Žganec, Laklija i Milić Babić (n 41).

¹⁴⁵ *Ibid.*, 74.

¹⁴⁶ Nenad Starc (ed), *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost* (UNDP 2006) 58.

¹⁴⁷ Leutar, Štambuk i Rusac (n 8).

¹⁴⁸ *Ibid.*, 329.

votom, a u skladu s navedenim podacima, starije osobe s invaliditetom, odnosno umirovljene i nezaposlene osobe iskazuju i najniže zadovoljstvo kvalitetom života, kao i najnižu razinu zadovoljstva socijalnom podrškom.¹⁴⁹ Navedeni istraživački podaci trebali bi poslužiti kao smjernica za unaprjeđenje različitih formalnih i neformalnih oblika podrške u Hrvatskoj. U radu su potom istaknuta i neka negativna iskustva roditelja djece s teškoćama u razvoju, zbog kojih se može zaključiti o izostanku pune provedbe Konvencije u praksi. Pri tome se posebno ističu teškoće pri ostvarivanju prava, njihova kolizija, kao i potpuna nemogućnost ostvarivanja različitih zakonima propisanih prava.¹⁵⁰ Uvidi u njihova negativna iskustva trebali bi poslužiti kao smjernice za unaprjeđenje socijalne politike prema djeci s teškoćama u razvoju u Hrvatskoj, a njihovim roditeljima trebala bi se pružati veća financijska, praktična i savjetodavna podrška i pomoć te im olakšati usklađivanje njihovih radnih i obiteljskih uloga. Naposljetku, uvid u procjenu zadovoljstva osoba s invaliditetom s provedbom socijalne politike pronalazimo i u sljedećim podacima: na pitanje o tome „smatraju li da država vodi dobru socijalnu politiku“, negativno je odgovorilo 60 % ispitanika, dok je na pitanje smatraju li da se „postojeći zakoni dobro provode u praksi“, negativno odgovorilo čak 89,9 % ispitanika.¹⁵¹ Navedeni stavovi osoba s invaliditetom nedvosmisleno upućuju na srž problematike, odnosno veliki „raskorak između legislative i njezine stvarne provedbe u praksi“¹⁵² te se zaključno možemo samo složiti s tom tvrdnjom.

Provedena tematska analiza literature, odnosno deskripcija tematskih cjelina i zaključaka navedenih u ovom radu može biti zanimljiva širem čitateljstvu zbog informiranja, a stručnjacima koji su već upoznati s navedenim istraživanjima, opis analiziranih tema može biti zanimljiv radi planiranja provedbe budućih istraživanja, kao i radi praćenja primjene Konvencije. Na tom tragu, a kao doprinos sociologiji invaliditeta, zaključno ćemo iznijeti i podatak prema kojem se u vezi sa zastupljenosti teorijske razine u pregledanim radovima najviše koristila iskustvena razina (16 radova), a u vezi sa zastupljenosti istraživačke metodologije, najviše se koristila kvantitativna metodologija prikupljanja i obrade podataka (14 radova).

BIBLIOGRAFIJA

1. Babić Z i Leutar Z, 'Položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada Republike Hrvatske' (2010) 19(2) Socijalna ekologija 195
2. Barnes C, 'Theories of disability and the origins of oppression of disabled people in western society' u: Barton L (ed.), *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* (Taylor & Francis Group 2014) 43–60
3. Barton L, 'Sociology and disability: some emerging issues' u: Barton L (ed.), *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* (Taylor & Francis Group 2014) 3–17
4. Blažeka Kokorić S, Berc G i Rusac S, 'Satisfaction with life and informal and formal sources of support among people with disabilities' (2012) 21(1) Društvena istraživanja 19

¹⁴⁹ Blažeka Kokorić, Berc i Rusac (n 41); Šarčević Ivić-Hofman, Veselić i Smolčić Jerković (n 41).

¹⁵⁰ Gović i Buljevac (n 107); Ombla i drugi (n 107).

¹⁵¹ Marinić (n 3) 212.

¹⁵² *Ibid.*

5. Bošković S, Ilić-Stošević D i Skočić-Mihić S, 'Prilagodba na studij s obzirom na neka obilježja studenata s invaliditetom' (2017) 24(1) *Revija za socijalnu politiku* 73
6. Brajdić Vuković M. i Vuković P, 'Jednakost šansi u postizanju svakodnevne kvalitete života kod gluhoslijepih osoba' (2020) 27(2) *Revija za socijalnu politiku* 193
7. Braun V i Clarke V, 'Using thematic analysis in psychology' (2006) 3(2) *Qualitative Research in Psychology* 77
8. Buljevac M, 'Institucionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama: što nas je naučila povijest?' (2012) 19(3) *Revija za socijalnu politiku* 255
9. Gović J i Buljevac M, 'Sustav socijalne skrbi iz perspektiva roditelja djece s teškoćama u razvoju' (2022) 29(2) *Revija za socijalnu politiku* 213
10. Giddens A, *Sociologija* (4. englesko izdanje, NZ Globus 2007)
11. Haralambos M i Holborn M, *Sociologija: teme i perspektive* (5. englesko izdanje, Golden marketing 2002)
12. Jašarević T i Leutar Z, 'Samopercepcija društvenog položaja invalida Domovinskog rada' (2010) 19(1–2) *Društvena istraživanja* 93
13. Kiš-Glavaš L, 'Spremnost osoba s intelektualnim teškoćama za zapošljavanje' (2009) 16(3) *Revija za socijalnu politiku* 299
14. Leutar Z, Štambuk A i Rusac S, 'Socijalna politika i kvaliteta života starijih osoba s tjelesnim invaliditetom' (2007) 14(3–4) *Revija za socijalnu politiku* 327
15. Leutar Z i Milić Babić M, 'Pravo na rad i osobe s invaliditetom u Hrvatskoj' (2008) 46(2) *Sociologija i prostor* 161
16. Leutar Z i Buljevac M, 'Zaposlenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj i zemljama Europske unije' (2012) 21(1) *Društvena istraživanja* 79
17. Leutar Z i Oršulić V, 'Povezanost socijalne podrške i nekih aspekata roditeljstva u obiteljima s djecom s teškoćama u razvoju' (2015) 22(2) *Revija za socijalnu politiku* 153
18. Leutar Z i Buljevac M, *Osobe s invaliditetom u društvu* (Biblioteka socijalnog rada 2020)
19. Lynch J M, 'Disability and Society, u: Brunson D L, Iyall Smith K E i Gran B K (ed.), *Handbook of Sociology and Human Rights* (Routledge New York 2012) 107–116
20. Marinić M, 'Jesu li osobe s invaliditetom „invalidi“? Pitanje konceptualne naravi, ali i potreba izjednačavanja mogućnosti' (2008) 17(1–2) *Društvena istraživanja* 199
21. Najman Hižman E, Leutar Z i Kancijan S, 'Stavovi građana prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj u usporedbi s Europskom unijom' (2008) 17(1) *Socijalna ekologija* 71
22. Oliver M, 'A sociology of disability or a disablist sociology?' u Barton L (ed.), *Disability and Society: Emerging Issues and Insights* (Taylor & Francis Group 2014) 18–41
23. Ombla J i drugi, 'Kako zaposleni roditelji djece s teškoćama u razvoju usklađuju zahtjeve radne i obiteljske uloge? Kvalitativno istraživanje' (2023a) 53(1) *Revija za sociologiju* 67
24. Ombla J i drugi, 'Javno mnijenje punoljetnih građana Republike Hrvatske prema pristupima djeci s teškoćama u razvoju' (2023b) 32(1) *Socijalna ekologija* 55
25. Ostojić Baus J, 'Kombinirana socijalna politika prema osobama s invaliditetom – podrška socijalnom modelu invaliditeta' (2018) 25(1) *Revija za socijalnu politiku* 49
26. Shuttleworth R i Meekosha H, 'The Sociological Imaginary and Disability Enquiry in Late Modernity' (2013) 39(3) *Critical Sociology* 349
27. Skočić Mihić S i Kiš-Glavaš L, 'Radna i socijalna kompetencija osoba s intelektualnim teškoćama. Razlozi poslodavcima za njihovo nezapošljavanje' (2010) 17(3) *Revija za socijalnu politiku* 387

28. Snyder H, 'Literature review as a research methodology: An overview and guidelines'(2019) 104 Journal of business research, 333
29. Starc N (ed), *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost* (UNDP 2006)
30. Šajfar P, 'Svakodnevica osoba s intelektualnim teškoćama u organiziranom stanovanju'(2023) 32(3) Socijalna ekologija 289
31. Šarčević Ivić-Hofman K, Veseličić B i Smolčić Jerković I, 'Povezanost socijalne podrške i otpornosti osoba s invaliditetom sa zadovoljstvom životom i nadom u budućnost' (2022) 31(4) Društvena istraživanja 725
32. Tarandek T i Leutar Z, 'Neki aspekti neovisnog življenja osoba s invaliditetom' (2017) 24(3) Revija za socijalnu politiku 301
33. Vidaković i drugi, 'Stavovi hrvatskih građana prema djeci s teškoćama u razvoju'(2022) 52(2) Revija za sociologiju 183
34. Žganec N, Laklija M i Milić Babić M, 'Access to social rights and persons with disabilities'(2012) 21(1) Društvena istraživanja 59
35. Žic Ralić A i Ljubas M, 'Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju'(2013) 22(3) Društvena istraživanja 435
36. Žiljak O, 'Ishodi učenja i inkluzivna edukacija učenika s intelektualnim teškoćama' (2013) 20(3) Revija za socijalnu politiku 275

PROPISI I DOKUMENTI

1. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Narodne novine, broj 6/2007-80)(HR)

MREŽNI IZVORI

1. Ananian S i Dellafrerra G, *A study on the employment and wage outcomes of people with disabilities* (International Labour Organization, 2024) <https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-08/WP124_web.pdf> pristupljeno 4. rujna 2024.
2. Benjak T, *Izvešće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj* (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2023) <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2024/04/Bilten_-_osobe_s_invaliditetom_2023.pdf> pristupljeno 4. rujna 2024.
3. Europska komisija, *Osobe s invaliditetom* (2024) <<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137&langId=hr>> pristupljeno 3. rujna 2024.
4. Slošnjak A i Papa J (eds), *Pracjenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Vodič za organizacije koje prate ljudska prava* (UNDP, 2012) <<https://posi.hr/wp-content/uploads/2023/05/Pracjenje-Konvencije-o-pravima-osoba-s-invaliditetom-Vodic-za-organizacije-koje-prate-ljudska-prava.pdf>> pristupljeno 3. listopada 2024.
5. World Health Organization, *Global Report on Health Equity for Persons with Disabilities* (WHO, 2022) <<https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600>> pristupljeno 3. rujna 2024.

Ranka Jeknić*

PERSONS WITH DISABILITIES IN CONTEMPORARY CROATIAN SOCIETY – THEMATIC ANALYSIS

Summary

Based on highlighting “the human rights model” as the latest approach to disability, and presenting various topics and approaches analysed within the framework of contemporary sociology of disability, the aim of the paper is to contribute to gaining insight into the position and problems of people with disabilities in Croatian society. By means of a semi-systematic literature review and thematic analysis of the collected papers, a total of 25 scientific papers published in five Croatian journals in the period from 2007 to 2024 were analysed. The paper describes seven thematic units that were identified through the analysis: living standards and social protection, work and employment, education, independent living, self-perception, attitudes and experiences of parents of children with developmental disabilities, and attitudes of Croatian citizens towards people with disabilities and children with developmental disabilities. Based on the analysis, conclusions were drawn on the situation, problems, and obstacles faced by persons with disabilities in exercising their rights in contemporary Croatian society. Although the International Convention on Persons with Disabilities guarantees the above-mentioned rights and obliges the state to implement them, it can be concluded that the Convention is not fully implemented in practice, and that it is necessary to systematically work on the realisation of the rights of persons with disabilities in Croatian society, as well as to raise awareness and improve knowledge among citizens and to promote social inclusion and interactions with the aim of building a more just, equal, and inclusive society.

Keywords: *persons with disabilities, sociology of disability, human rights model, literature review, thematic analysis, the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*

This work is licensed under a Creative Commons

Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Ranka Jeknić, PhD, Assistant Professor, Faculty of Law, University of Split, Domovinskog rata 8, 21 000 Split, E-mail address: ranka.jeknic@pravst.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8503-3634>.

